

**Jak je český národ charakterizován
v kinematografii
(Glosa s využitým etnonymickým názvoslovím)**

Keywords: Identity, stereotypes of Czech people, autostereotypes, cinematography, cultural reality, phraseology and idiomatic expressions.

Klíčová slova: totožnost, stereotyp Čecha, autostereotypy, kinematografie, kulturní realie, frazeologie a idiomatika.

Abstract

The author of this article above all wishes to show how the Czech are perceived and characterized within the described domain of cinematography. For the purpose of this article the author had chosen a Czech sitcom entitled *Hospoda* (The Inn), which contains numerous examples of self characteristics of the Czech ethnic group. All the Czech language examples with the highlighted „national component” placed here are treated by modern linguistics seriously as the stereotype coefficient, which is deep-set in cultural linguistic code. In most of the analyzed examples all the actors of the presented sitcom were able to accurately point human faults and imperfections. It is thanks to them that Czech audience (the representatives of the nation) are able to realize their shortcomings.

Autor článku chce především ukázat, jak jsou Češi obecně vnímáni a charakterizováni v okruhu popisované domény kinematografie. Vybral si pro účel tohoto příspěvku český komediální televizní seriál pojmenovaný *Hospoda*, ve kterém je hodně příkladů týkajících se autocharakteristiky vlastností českého etnika. Všechny uvedené českojazyčné příklady s vyprofilovaným „národnostním komponentem” jsou vážně brány současnou lingvistikou jako ukazatel stereotypu, který je pevně zakotven v kulturně jazykovém kódu. Ve většině analyzovaných příkladů všichni herci v tomto zaprezentovaném seriálu poukazovali na lidské vady a jejich nedokonalosti a právě díky nim si český divák (reprezentující příslušníky zmíněného národa) může své nedostatky lépe uvědomovat.

Tento článek má především za úlohu ukázat, jak jsou Češi obecně vnímáni a charakterizováni¹ – na základě rozboru individuálních epizod a scének – pocházejících přímo z okruhu popisované domény kinematografie. Jedná se z jedné strany o dobře zakódované v jazyce frazeologizmy a idiomatizmy, ale z druhé strany musím podotknout, že se také můžeme setkat s ustálenými kolokačními spojeními s vyprofilovaným právě předmětně etnonymickým komponentem: *Čech, Čechy, český, česká, české*, které výrazně zdůrazňují zkoumaný materiál, týkající se aut Charakteristiky vlastností českého etnika.

Chci zdůraznit, že všechny níže uvedené českojazyčné příklady s vyprofilovaným „národnostním komponentem” jsou vážně brány současnou lingvistikou jako ukazatel stereotypu, který je pevně zakotven v kulturně jazykovém kódu (srov. také Balowski 1998). Vybral jsem si pro účel tohoto příspěvku český komediální televizní seriál pojmenovaný *Hospoda*², který byl natočen v pražských barrandovských ateliérech v letech 1996 až 1997. Celko-

¹ Základní myšlenka se týká široce chápaného stereotypu, který se dá rozdělit na dva podstatné body: autostereotyp a heterostereotyp. Existuje také skupina metastereotypů ‘přesvědčení, které máme ohledně toho, jak jsme stereotypizováni členy cizí skupiny’. V tomto článku se soustředím na prvním bodu, tedy na tom, co si Češi myslí o sobě.

² V kinematografii samozřejmě existuje více příkladů, které ukazují autostereotyp Čechů jako ‘komplex představ, které mají příslušníci společenských skupin o sobě’. Jedná se např. o frazémy s etnonymicky vyprofilovaným komponentem, se kterými se můžeme setkat v komediích a jiných televizních seriálech nebo filmech o různorodé žánrové tematice: *Zítرا to roztočíme drahoušku; Co je doma, to se počítá, pánové; Slunce seno erotika; Dnes v jednom domě; Bylo nás pět; Chalupáři* (srov. např. vy excerpované jazykové příklady: *Tvrď český palice; Co je český, to je hezký; Český národ nikdy neskonečá; Co my Češi jsme zač; Zlatý český ručičky; No když Ti to říkám česky, ne! My se vypravujeme jako vrabci z Čech. Tak jsem si za poctivě vydržený peníze koupil malý český auto; Náhodou český muzikanti znamenají ve světě víc, než český hokynáři*). Tyto citace z některých vyjmenovaných filmů byly již popsány v článku (srov. Hampl 2015, s. 138–150), ale nyní se chci soustředit pouze na seriálu *Hospoda*, ve kterém jsou uvedeny zajímavé autostereotypy Čechů.

vě bylo natočeno 52 zábavných dílů – každý zhruba trvá po půl hodině.

První příklad se týká českojazyčného frazeologizmu, ve kterém jsou vyprofilovány tři lexémy: drahocenný kov *zlato*, národnostní etnonym *Čech* a somatická končetina *ruka* – tedy v českojazyčném prostředí se jedná o pevně ustálené kolokační spojení *zlaté české ručičky*³ – které pro uživatele češtiny znamená: ‘být šikovný’, ‘být zručný’, ‘umět vše udělat’, ‘poradit si se vším’, ‘mistrně ovládat nějakou činnost’ (por. Mrhačová, Balowski 2009, s. 252; Mrhačová, Ponczová 2004, s. 146 i 336; Orloš 2009, s. 456; Čermák, Hronek, Machač 1994b, s. 55 i 58). Níže se soustředím na předmětně zaznamenaném frazeologizmu, a konkrétně uvedu pár příkladů, jak on je využíván v české kinematografii.

Štamgast z jedné pražské hospody Václav Novák (herec Ladislav Potměšil) potvrdil výše uvedená slova tohoto zmíněného frazeologizmu o ‘české zručnosti a dovednosti’ ve filmu (televizním seriálu) *Hospoda* (díl 48, *Den poté*; viz. 13’53 min. – 14’01 min.), protože dovedl otevřít dveře od záchodu zahnutým hřebíkem, ve kterém se z opilství zavřel a posléze usnul pan domácí Břetislav Jonáš (herec Václav Knop). Svůj záchránařský čin ‘hrdina osvoboditel’ Novák zhodnotil v krátkosti následujícími slovy, srov.:

[1]

Pánové, tak a je to. Zlatý český ručičky⁴ – přislovecně ‘zlaté české ručičky dokáží zvládnout cokoli’.

³ Jedná se o ustálené kolokační spojení, skládající se ze dvou přídavných jmen (*zlaté české*) a jednoho podstatného jména (*ručičky*).

⁴ Co se týče polského jazyka, tak v polštině existuje podobný frazeologizmus, ale bez konkrétně určeného etnonymického názvosloví, srov.: *zlota rączka* ‘o kims, kto umie wszystko zrobić, naprawić’; ‘kto ma wrodzone zdolności techniczne’; ‘osoba uzdolniona technicznie, która potrafi wszystko naprawić, wykonać’; ‘człowiek bardzo zaradny, który potrafi wszystko zrobić’ (viz. WSFZP 2005, s. 437; SFzBral 2008, s. 261; WSFJP 2003, s. 649; Bąba, Dziamska, Liberek 1995, s. 487). Ve *Frazeologickém slovníku PWN z Bralczykiem* zpracovatelka hesel Elżbieta Sobol (2008, s. V)

Projevuje se zde v této frázi ne jenom představa lidí, která je spojována se zmíněným autostereotypem, ale je tady také obrazně ztvárněna podstata národní identity, že Čech je talentovaný, zručný a vynalézavý. Může se také částečně jednat o pozitivní vlastnosti, které si Češi připisují, tj. pracovitost, veselost a smysl pro humor (včetně klasického *švejkovství*, které je pevně zakořeněno v českém auto- i heterostereotypu).

zdůrazňuje, že výraz *mieć złote ręce* (dosl. mít zlaté ruce) neznamená, že někdo má ruce ze zlata, ale že má zvláštní manuální schopnosti a dovede si poradit s každou prací. Motivujícím prvkem zde neslouží pouze obraz rukou jako pracovního nástroje, ale také 'zlato' jako symbol něčeho drahého, vzácného. Prvotní význam tedy ukazuje na 'ruce, které mají nevyčíslitelnou cenu' – natolik zručné jsou při nějaké práci. Dobrým příkladem zde bude citace z filmu režiséra Jana Hřebejka *Nevinnost*, kde symbolika nevyčíslitelné hodnoty byla opakovaně dvakrát pronesena: „*Pane doktore, Vy máte zlatý ručičky, zlatý*” (*Nevinnost*; 27'44 min. – 27'47 min.) – tedy 'být neobvykle, vzácně šikovný, dovedný a umět své řemeslo, obor jistě a skvěle' (srov. SČFI 1994b, s. 55). Můžeme také uvést jiný citát pocházející tentokrát z filmu režiséra Františka Filipa, viz.: „*Útrata jede na můj účet. Pan doktor má zlaté ručičky*” (*Španělská parodontóza*; 12'50 min. – 12'55 min.). Jiná polská jazykovědkyně Teresa Orloš ve svém *Velkém česko-polském frazeologickém slovníku* (2009, s. 456) významově srovnává tento frazeologizmus s polskou frází, ve které je vyprofilován Polák, tedy občan polského státu, srov. *Polak potrafi* (dosl. Polák dovede). Je to tzv. krátký textový slogan, plnicí reklamní propagační heslo, které je započítáváno do okruhu okřídlených slov. Jedná se o dobovou myšlenku z období socialistického realismu (viz. stavba hutě Katovice a její průvodní heslo): *Polak potrafi*. Musíme přiznat, že současně tato „zvláštní polská věta” má spíše ironické vlastnosti, protože – jak zdůrazňuje Jerzy Bralczyk (2006, s. 231–233) – dobře přece nevíme, co Polák dovede. Tato popisovaná fráze byla naposledy využita v televizní reklamě úvěrů a půjček *Západní banky – Velkopolské úvěrové banky* (zkratka této finanční instituce: BZ WBK), ve které španělský herec, filmový režisér a písničkář Antonio Banderas na konci této zmíněné reklamy pronesl slova s charakteristickým španělským výkřikem: *Polak potrafi, ole!* Tyto dvě zkonsolidované banky patří španělské finanční skupině Santander, proto zmíněný frazeologizmus má na konci charakteristické *ole*. Všimnul jsem si, že fráze *Polak potrafi* se dost často opakuje v polském televizním seriálu *Świat według Kiepskich*, co může být dobrým materiálem pro další článek, týkající se polskojazyčných autostereotypů, kde je právě vtipně využit etnonym *Polák*.

Podobnou situaci s vyprofilovaným českým etnonymem nalezneme v jiném dílu *Hospody* (díl 46, *Kalamita*; 13'31 min. – 13'36 min.), ve kterém jeden ze zákazníků přišel na nápad, že když není v pohostinství proud, tak ať hospodský jim dá urychleně pípu a začnou hned čepovat pivo ručně, pumpujíc tlak přímo do sudu, když to nejde s pomocí elektrického kompresoru. Konstataci tohoto nápadu odráží dobře zakódovaná myšlenková fráze pronesená jedním štamgastem, ve které jsou tentonkrát vyjmenovány až dva somatické výrazy (opět analogicky s národnostním komponentem), srov.:

[2]

Zlatá česká hlavička, zlatý český ručičky – 'Čech si dovede totiž se vším poradit v každé situaci', majíc v paměti zakódovanou průvodní myšlenku 'česká hlava vhodně myslí a české ruce správně pracují'.

Všimněme si, že v prvním, jak i ve druhém uvedeném jazykovém příkladu se nejedná o spisovnou češtinu, kde by musely být podle pravidel skloňování koncovky přídatných jmen *zlaté české ručičky*, ale máme obecně hovorovou podobu češtiny, s typickými pro ní koncovkami: *zlatý český ručičky*.

Můžu se také zmínit o televizním seriálu *Dnes v jednom domě*⁵ nebo o filmu *Pupendo*⁶, ve kterém byl využit také tento popisovaný

⁵ Pracovník údržbářské čtyřpražského metra Slávek Kefurt (herec Jaromír Hanzlík) potvrdil výše uvedená slova tohoto frazeologizmu o 'české zručnosti' ve filmu (televizním seriálu) *Dnes v jednom domě* (viz. díl 4, *Jízdenka do Bagdádu*; 21 min. 16–27 sek.), srov.:

– *Tak dámy, slavnostní přestřižení pásy. Jakej je Sláveček.*

– *To vám to ale dlouho trvalo.*

– *Zlatý český ručičky. Dyško by nebylo, co?*

– *Tak to si musíš říct generálnímu řediteli.*

⁶ Automechanik Lád'a navazuje konverzaci (spíše monolog) s finskou holkou, která neumí česky. Chce se jí v krátkosti představit, ale jeho znalost angličtiny není na vysoké úrovni, tak překládá velmi zjednodušeným a lámaným jazykem. Byla zde použita tzv. **čengličtina** 'angličtina užívaná českými mluvčími'; 'po českém způsobu'; 's českými prvky'; 'čeština smíšená s angličtinou' (Martincová 2004, s. 76), ve

frazeologizmus. V hovorech v Lánech z 25 září 1999 roku se mluvilo o českém stříbře, českých ručičkách a české dovednosti. Hlava českého státu tenkrát výrazně konstatovala: *Ano, jsme národ, kde je tradice dovednosti* (viz: <http://archive.vaclavhavel-library.org/viewArchive.php?sort&itemDetail=2135> 10 min. 15 sek. – 10 min. 24 sek.).

Je známo, že Češi rádi pijí alkoholické nápoje, a to občas i dokonce ve velkém množství. Důsledky mohou být různé. Ve *Večerním listu* byl napsán článek *Nekorunovaný král brněnských opilců*, nad kterým aktivně diskutují trvalí návštěvníci jedné pražské hospůdky. Rekord padl v Brně. Sto pětáctřicetkrát na záchytce, teda, to je výkon. To by se mělo poslat panu Guinnessovi. Možná, že je to světový rekord. To určitě. Štampasti to konstatují jednou výstižnou větou:

[3]

Český člověk by se zase jednou zviditelnil – viz *Hospoda* (díl 06, *Casanova*; 16'23 min. – 16'33 min.).

Následovně zaprezentují jednu scénku o muzikantovi, který se dá překoupit za konkrétní finanční odměnu, tedy obecně řečeno, příslovecně platí staré a dobře známé pravidlo: *kdo dá víc, tomu hraje*. Zjistíme, že se původně jedná o velmi frekventovaná přísloví, ve kterých je zachycen smysl 'podřízenosti' a 'přízpůsobivosti', srov. podobné významově frazeologizmy: *čí chleba jíš, toho píseň zpívej; koho pivo piješ, toho píseň zpívej; na čím voze sedíš/jedeš, toho píseň zpívej*. V televizním seriálu *Hospoda* je uváděna trochu zmodifikovaná česká interpretace těchto zaznamenaných frazeologizmů, ve kterých je zobrazena duševní stránka člověka, týkající se především jeho vůle, srov.:

které Ladislav využil metaforicky přenesený význam, týkající se své dovednosti a svého povolání, srov. uvádím text v transkripci: [Ajm Láďa. Ajm mekányk jako automekánik **zlatý český ručičky mm golden ček hende nafing problem you very najs very najs bjutyful fakt! Jako že máš very najs ajs najs úplně celou fajš**] – *Pu-pendo* (73 min. 15 sek. – 74 min. 12 sek.).

[4]

Člověk s nim (Joskou harmonikářem) *sedí celý život u jednoho stolu a myslí si, že je to kamarád*.

– *Každý muzikant je svým způsobem jeden jako druhý. Či kořalku piješ, toho píseň hraje*.

– *Ale boží oko všechno vidí. Takhle zradit kamaráda*.

– **To už je taková česká tradice** – viz *Hospoda* (díl 09, *Vetřelci*; 16'58 min. – 17'17 min.).

V jiné scénce byla zobrazena „opatrnost“ a „postřeh“ českých leteček, protože zákazníci leteckých společností rádi pijí na palubě letadla hlavně pivo, a to opravdu hodně nad stanovenou normu, srov.:

[5]

– **Ale to nebyla česká společnost?**

– *To víš že ne. Cizí*.

– *No proto. Ony český letušky znají své lidi, víš, tak proto jsou opatrnější* – viz *Hospoda* (díl 51, *Výletník*; 09'12 min. – 09'21 min.).

Podle provedených sociologických výzkumů, vztahujících se na českou národní povahu, tak byly zjištěny negativní vlastnosti, které si Češi nejčastěji připisují (viz. Holý 2010, s. 78–116; Průcha 2010, s. 135–144; Labischová 2005, s. 12–20). Jedná se především o závist, konformitu, vychytralost, podezřavost a sobectví. Tyto uvedené vlastnosti byly také zaznamenány v popisované kinematografii, proto uvedu pár příkladů, abychom mohli srovnat a pocítit jejich odraz, určený pro diváky televizních přijímačů, a také pro odborné čtenáře, kteří se zabývají touto problematikou.

Hospodský Jaroslav Dušek (herec Petr Nárožný) vtipně vystihl lidské vlastnosti a typický charakter některých příslušníků českého národa, týkající se především „zvědavosti“⁷ a „závidění“⁸, srov.:

⁷ Ohledně klíčového slova *zvědavost* můžu uvést sémanticky blízká česká přísloví, srov.: *Kdo je zvědaný, bude brzo starý. Zvědaví lidé brzy umírají. Bud' všímavý, ale ne zvědavý*.

⁸ Co se týče „závisti“ uvedu jenom následující příklady: *Železo rez sežírá, a závistník od závisti umírá. Lépe jest, by mě jiní záviděli, než já komu. Hloupost závidí*

[6]

- *Vy se opravdu pane domácí nepuchlubíte, kolik jste jako vyhrál.*
- *A co je Vám do toho.*
- *V podstatě vůbec nic, ale už jsem dlouho nezáviděl. To víte jsem Čech, tak mi to schází* – viz *Hospoda* (díl 25, *Dlužník* 9'57 min. – 10'09 min.).

Další scénka se bude týkat klíčového slova „ostuda”. V běžné jazykové komunikaci se používají frazeologizmy: *být s ostudou jedna ruka*; *mít z ostudy kabát/kožich*; *ostuda jako Brno*; *mít ostudy kopeč/moře* ‘být otrlý’, ‘být na skandály a trapnosti zvyklý’, ‘chovat se pohoršivě’, ‘chováním vyvolat velmi nepříjemný dojem o sobě’; ‘mít posměšnou pověst’; ‘být terčem pohoršení’; nebo *ušetřit si ostudu* ‘vyhnout se kompromitaci a posměchu’ (viz. Zaorálek 2000, s. 239; Mrhačová, Balowski 2009, s. 191–192; Čermák, Hronek, Machač, sv. I 1994a, s. 601).

Dobrým příkladem „ostudy a podvodu” je další scénka z popisovaného filmu. Čeští turisté na řeckém ostrovu Rodu přišli na nápad, že si vypůjčí auto, ale za benzin už platit nebudou. Večer vypustili vzduch z jednoho kola a rezervy, následovně zavolali do půjčovny, že jim vypůjčili auták s prázdnou rezervou. Okamžitě přijeli s náhradním vozidlem, poté slušně se omluvili a o placení benzínu nepadlo ani slovo. Jeden z posluchačů o zážitcích z jejich řecké dovolené se zeptal. A co kdyby přišli na ten podvod? Jaké je lidské svědomí a morálita? Srov.:

[7]

- *A co ta ostuda?*
- *Jo takhle, jako myslíš, že jsme Češi, vid’* – viz *Hospoda* (díl 51, *Výletník*; 12'40 min. – 12'46 min.). Z toho vyplývá, že „někteří” Češi opravdu nevědí, co je to ostuda a jak se mají chovat v zahraničí.

bohatému, a směje se chudému. Hlupák závidí a posmívá se chudému. Není štěstí bez závidí. Závist nejhorší nemoc. Kde láska, tu i Bůh; kde závist, tu zlý duch. Závist bývá matkou zlého činu. Zlý pláče od závidí, a dobrý od radosti. Bohatství plodí závist, chudoba nenávisť. Cnost se závidí chodí. Závidí ještě nikdo nezbohatl. V zlobě a závidí není stálosti, ani radosti. Závist dávno před námi se zrodila. Rozumného cizí závist nebolí (viz. Bittnerová, Schindler 2003).

Ve vnitrozemí se někteří chovají nápodobně. Před volbama strana SNB (*Strana národního blahobytu*) zapisovala do svých řad nové členy, a za to jim slibovala jedno pivo. Jeden účastník schůze za vstup do této politické strany nejdříve požadoval pět piv, ale nakonec se dohodli na třech. Následovně šel k výčepnímu a tam se projevil „vychytralý” charakter Čecha:

[8]

- *Tak a tady je to třetí, co platí strana* – říká hospodský.
- *Takhle, kdybyste mě dal ještě dvě, a napsal to na ně, tím pádem bych jich měl pět, mohli bysme se šábnout a vydělalibysme na tom oba* – navrhuje nový člen SNB.
- *Vídím, že jste taky Čech, co?* – odpovídá hospodský – viz *Hospoda* (díl 26, *Schůze*; 15'07 min. – 15'34 min.).

Tento příklad by se dal srovnat s velice známým českým slovem mající negativní význam. Jedná se o lexém, který obdržel podobu *čecháček/čecháčkovství*⁹ a ‘znamená Čecha’, ale se zdůrazněným podtextem, ve kterém jsou tradičně kritizovány jeho charakteristické vlastnosti a způsob chování, to znamená, že se jedná obzvlášť o: ‘typickou malichernost’, ‘nicotnost’, ‘závidění’, ‘vypočítavost’, ‘podlézavost’, ‘schopnost někoho obvinít’, ‘manipulovatelnost’, ‘malost’, ‘prospěchářství’¹⁰ (viz. Hampl 2010, s. 47–56).

⁹ Ironicky o *čecháčku/čecháčkovství* můžeme říci, že je to v přeneseném metaforickém významu „malý český člověk”. Kromě malichernosti zahrnuje *čecháčkovství* netoleranci k odlišným názorům, postojům a chování. Obraz malého českého člověka tzv. *čecháčka* – jak zdůrazňuje Holý (2010, s. 82) – je hlavní představou, která v sobě koncentruje různé negativní charakteristiky, jež Češi pro sebe pokládají za typické.

¹⁰ Významný český překladatel, jazykozpytec, publicista a básník Pavel Eisner o popisovaném lexému *čecháček* napsal tato slova:

„Nenávidím to slovo, tu lotrovskou zdrobnělinu *Čecháček*, a bylo by dobře, kdybyste je nenáviděli se mnou; neboť kdekoli zazní, bude pravděpodobnost 99 : 1, že zazněla z úst skutečného *Čecháčka*, tedy tvora, jehož každé dechnutí by mělo být políčkem pro každého Čecha” (Eisner 2002, s. 80).

Tyto vyexcerpované příklady (č. 6, 7, 8) ukázaly „málo užitečné nebo dokonce škodlivé“ vlastnosti charakterizující české etnikum. Český člověk je tedy těkavý, vychytralý a rád přehání, co potvrdí také v další části zaznamenané příklady (č. 9, 10a, 10b a 11), které se soustřeďují na vděku a nesvornosti.

Základním mottem dalšího příkladu je frazeologizmus: „pro dobrotu na žebrotu”¹¹, kde lidé dovedou zneužít vznešenou ideu.

Hospodský Dušek vypravoval jednomu zákazníkovi, že kdysi (ještě za totality) chtěl udělat něco pro lidstvo a vymyslel tzv. hospodskou pojišťovnu. Nebylo to nic převratného, ale původně to vymyšlené bylo dobře. Chlapi po výplatě mu dávali vždycky ne jenom tuzér, ale ještě nějakou tu zlatku navíc. On to psal na extra konto do sešitu, z kterého oni čerpali poslední týden před výplatou, aby v hospodě nemuseli přislovecně „sušit hubu”.

[9]

– *To mohlo být zajímavé* – říká zákazník, který poslouhá hospodského.
– *No jo, zajímavé by to bylo, ale to bysme nesměli být v Čechách totiž* – odpovídá hospodský, viz *Hospoda* (díl 41, *Šprýmař*; 1’26 min. – 1’36 min.).

Hospodský mu dále vysvětluje, že nejdřív chlapi se nemohli domluvit, na kolik se má kdo pojistit, potom mu ukradl někdo ten sešit, kam psal ty částky, a nakonec to zůstalo prach obyčejné pití na dluh. Potom přišla revize z podniku, malé manko tam bylo, a hospodský byl rád, že si nešel sednout za rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.

V následujícím příkladu uvedu tématicky propojenou a návaznou scénku týkající se ne jenom frazeologizmu „pro dobrotu na žebrotu”,

¹¹ Můžu také vyjmenovat jiné frazeologizmy, které pojmově souvisejí se základní doménovou myšlenkou, srov.: *za dobro svět zlým odplácí; nevděkem se ti svět odvděčí; nevděk světem vládne* (viz. Bachmannová, Suksov 2007, s. 178); *dožít/dočkat se nevděku* ‘zklamat se v někom’; ‘dožít se trpkého zklamání’; *sklidit nevděk za něco* ‘nezískat odměnu’; ‘nedostat uznání nebo projev vděčnosti’; *splatit/splacet někomu něco nevděkem* ‘zachovat se nevděčně’; ‘být nevděčný’ (SČFI 1994a, s. 520–521).

ale vyexponují vyprofilovaný „vděk”, který není silnou stránkou některých Čechů. Jedná se o ukázkovou akci, viz. *Hospoda* (díl 18, *Účedník*; 08’46 min. – 08’53 min.), kde Kachna (herec Josef Dvořák), jako kuchař zastupuje za pultem výčepního Duška, který odjel na ochutnávku nového piva do pivovaru. Kuchařovi čepování piva vůbec nejde a štamgasti mu z podtextem jeho evidentní neschopnosti říkají:

[10a]

– *Že ty se tím výčepáctvím nejdeš živit Kachna.*
– *Ty jsi se zbláznil. To by byl konec pivovarnictví v Čechách.*

Kachna jim odpovídá, že se opravdu snaží a moc se kvůli nim obětuje, ale jeden ze štamgastů (advokát Vladimír Zatloukal – herec Jan Kazyna) dobře vystihl zakódovanou v paměti uživatelů jazyka charakteristickou vlastnost českého národa týkající se „uznalosti a vděčnosti”:

[10b]

– *Jo kamaráde, vděk není silnou stránkou Čechů, vypadni!* – viz *Hospoda* (díl 18, *Účedník*; 09’40 min. – 09’45 min.).

V jiné epizodě vznikl problém, týkající se některých návštěvníků pohostinského zařízení. Řešení vzniklé záležitosti je pro někoho zcela banální, a zase pro někoho dosti důležitá věc. Jedná se o to, zda se má vůbec nacházet televize v hospodě? Odpověď nalezneme v dialogu trvalých bývalců restauračního zařízení. Musejí nakonec mít svolení hospodského, protože vznikla taková dohoda mezi majitelem a hosty. Na televizi se ovšem dívat hosté můžou, ale nesmějí ji zapnout. Rekapitulace této divné situace vyzněla v pronesených slovech jednoho ze štamgastů doktora Práška (herec Jiří Menzel), který vystihl u Čechů „nejednotnost”¹² a nejednomyslnost”:

[11]

– *Dějiny české nesvornosti dospěly dnes i na tuto posvátnou půdu a rozpolti-*

¹² Na nejednotnost Čechů upozorňuje Labischová (2005, s. 15), která zkoumá nástin problematiky hodnocení vlastního národního charakteru.

ly náš truhdy jednotný stůl na ty co jsou pro, a na ty co jsou proti – viz. *Hospoda* (díl 22, *Fotbal*; 22'08 min. – 22'20 min.).

Poslední scénka z vyexcerpované kinematografie – soustředující se na zábavném televizním seriálu *Hospoda* – se bude týkat také muzikologické oblasti. Vztahovat se může na kategorii kulturních objektů¹³, ve které vyznívají pateticky popisované hodnoty, spojované s českou vlastí. Když někdo např. po několika letech přijede do své vlasti, tak od srdce vždy našemu krajanovi můžeme zazpívat nebo dokonce zahrát¹⁴ pěknou vlasteneckou píseň (hymnus), která původně byla pojmenována *Vlastenecké hory*, ale známa je po názvem *Čechy krásné, Čechy mé*¹⁵. Tuto píseň zazpívali právě „mylnému” strýčkovi pana Nováka, který přijel do Česka z Rakouska, srov.:

[12]

*Čechy krásné, Čechy mé!
Duše má se touhou pne.
Kde ty vaše hory jsou,
zasnoubeny s oblohou?*

¹³ Jsou to tzv. kulturemy, které vyjadřují samoidentifikaci určitého společenství a jeho vztah k tradici a zděděných hodnot (srov. také Balowski 1998), např. symboliku spojovanou s *českým lev a polským bílým orlem* nebo slova české státní hymny: *Kde domov můj* popřípadě zlidovělou píseň pojmenovanou: *Bývali Čechové*, ve které je odhalena pravda o tom, že kdysi opravdoví Češi byli dobří a stateční vlastenci.

¹⁴ O Češích je známo, že mají kladný vztah k hudbě a ke zpívání, kde je obzvlášť vyprofilována „hudebnost” a „zbožňování zpěvu”, srov.: *Co Čech, to muzikant* ‘o hudebnosti Čechů’ (Mrhačová, Balowski 2009, s. 35); *Každý Čech má blízko k hudbě* ‘každý Čech cítí lásku a má kladný vztah k hudbě’; *Dokud český zpěv nezhyne, nezhyne též Čechové* (Bittnerová, Schindler 2003, s. 69); *V hudbě je život Čechů*. | *V hudbě vězí život Čechů*.

¹⁵ Hudba: Josef Leopold Zvonář (1824–1865) – český hudební skladatel, teoretik, muzikolog a pedagog. Slova: Václav Jaromír Píček (1812–1969) – český básník, spisovatel, autor znárodnělých písní.

*S oblohou a s nebesy,
kde přemýšlí na plesy.
Anděl světlem oděný,
k slávě Páně stvořený.*

*Pán ten stvořil také vás,
slavné Čechy, vlasti krás.
Anděla vám z nebe dal,
vás by národ k zpěvu zval.*

*A ten národ pje rád,
v žalmech však i touhu znát,
by ten anděl chránil Čech
do skonání světů všech.*

*Proto, krásné Čechy mé,
duše má se s touhou pne,
kde ty vaše hory jsou
zasnoubeny s oblohou.*

Hospoda (díl 45, *Strýček*; 14'19 min. – 15'55 min.)

Mohli jsme se předvědčit, že popisované frazeologizmy – soustřeďující se na stereotypech právě díky vyprofilovanému etnonymickému názvosloví – ukazují nám, že existují v každém jazyce a jsou výsledkem dlouhého historického vývoje, během něhož se mohlo náhodné slovní spojení změnit v ustálený celek, známý nositelům daného jazyka.

Popisované stereotypy – a konkrétně v našem případě zkoumané autostereotypy – ukazují zjednodušenou šablonu a iracionální obraz věcí nebo osob, který je větševán členy různorodých společenských vrstev lidskému vědomí a uvědomění. Je v nich odhalován způsob určování kolektivní totožnosti: kým jsme „my” a jak „nás”¹⁶ vnímají. Národní stereotypy nejsou zpravidla jednoznačné. Nacházíme v těchto autostereotypech většinou *z á p o r n é e m o c e* nebo přímo *n e g a t i v n í v l a s t n o s t i* protože se stává, že odrážejí falešný obraz

¹⁶ Ve frázi „jak nás vnímají?” pocítujeme už přechod k heterostereotypům (srov. Labischová 2005, Dębski 2010, Brzozowska 2008), co popíšu v jiném článku.

nebo zkreslují opravdovou skutečnost. Existují také stereotypy, které mají kládne konotace. Setkáváme se rovněž se skupinou stereotypů, které mají neutrální úlohu. V každém stereotypu se skrývá příslovečné „zrnko pravdy“. Je v nich zahrnut odraz našich předností a nedostatků, silných a slabých stránek a také široká paleta životních rad.

Jazyk a obsažené v něm předmětné stereotypy (včetně s etnonymickým komponentem) jsou používány ne jenom pro dorozumívání se v běžné verbální komunikaci, ale jsou také tzv. interpretujícím náradím skutečnosti a částečně vnucují obraz světa, upevňují některé společenské hodnoty a také mezilidské formy kontaktu mezi uživateli jazyka. Je známo – jak zdůrazňuje Jerzy Bartmiński (2006, s. 229) – že teorie jazykového obrazu světa (s obsaženými prvky stereotypů) má sémantický a kulturně-antropologický charakter. Opírá se na předpokladu, že v jazyku je zakódována společensky dohodnutá věda o světě, a že tuto vědu se dá zrekonstruovat v podobě skupiny soudů týkajících se lidí, předmětů, věcí a událostí. Tato věda je výsledkem subjektivní percepce a konceptualizace skutečnosti, protože je realizována lidským rozumem. Má antropocentrický charakter a je relativizována v každém jazyce a národních kulturách.

Na závěr můžeme říct, že provedený výběr citací z české kinematografie, soustředující se na televizním komediálním seriálu *Hospoda* věrně odráží názory širší české veřejnosti¹⁷. Všichni herci v tomto seriálu se dokázali veřejně vysmívat lidským nedostatkům a právě díky nim si český divák (reprezentující příslušníky zmíněného národa) může své nedostatky lépe uvědomovat.

Použitá zkratky

SČFI Čermák F., Hronek J., Machač J., *Slovník české frazeologie a idiomatické výrazy slovesné A–P i R–Ž*, Praha 1994.

¹⁷ Popisované v tomto článku frazémy a parémie s vyprofilovaným etnonymickým názvoslovím, soustředující se na autostereotypech českého národa, jsou vyjádřením obecně používaných „pravidel a pravd světa“, které se projevují ve formě zlexikalizovaných tvrzení nebo poučení.

SFzBral Sobol E., *Slovník frazeologický PWN z Bralczykiem*. Edycja specjalna, Warszawa 2008.
WSFZP Kłosińska A., Sobol A., Stankiewicz A., *Wielki słownik frazeologiczny z przysłowiami*, Warszawa 2005.
WSFJP Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

Literatura

Bachmannová J., Suksov V., 2007, *Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky*, Praha: Universum.
Balowski M., 1998, *Kulturní kódy v české publicistice*, [w:] *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze*, red. A. Stich, Praha: Karolinum, s. 11–20.
Bartmiński J., 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
Bąba S., Dziamska G., Liberek J., 1995, *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
Bittnerová D., Schindler F., 2003, *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století*, Praha: Karolinum.
Bralczyk J., 2006, *Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania osobne*, Warszawa: Świat Książki.
Brzozowska D., 2008, *Polski dowcip etniczny. Stereotyp a tożsamość*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
Čermák F., Hronek J., Machač J., 1994a, *Slovník české frazeologie a idiomatické výrazy slovesné A–P*, Praha: Academia.
Čermák F., Hronek J., Machač J., 1994b, *Slovník české frazeologie a idiomatické výrazy slovesné R–Ž*, Praha: Academia.
Dębski M., 2010, *Stereotypy Czechów wobec Polaków na pograniczu*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
Eisner P., 2002, *Rady Čechům, jak se hravě přiučit češtině*, Praha: Nakladatelství Academia.
Hamp l., 2010, *Utrwalony językowy obraz i wykorzystywane nazewnictwo Czechy, Czech, czeski oraz używana leksyka Polska, Polak, polski w czechich i polskich związkach frazeologicznych*, [in:] *Świat Słowian II*, red. K. Feruga i L. Pavera, Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH, s. 47–56.
Hamp l., 2015, *Etnonymické autostereotypy Čechů a Poláků ve filmě, písni a široce chápaných frazeologizmech*, [in:] *Disputationes Scientifcae*, roč. XV, č. 1, Ružomberok: Verbum, Katolícka univerzita, s. 138–150.
Holý L., 2010, *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství Slon.

- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., 2005, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Labischová D., 2005, *Čech závistivec – Rakušan byrokrat?*, Ostrava: Ostravská univerzita.
- Martincová O. (red.), 2004, *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*, díl 2, Praha: Nakladatelství Academia.
- Mrhačová E., Balowski M., 2009, *Česko-polský frazeologický slovník*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- Mrhačová E., Ponczová R., 2004, *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Šenov u Ostravy: Nakladatelství Tilda.
- Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Świat Książki.
- Orłóš T. Z. (red.), 2009, *Velký česko-polský frazeologický slovník*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Průcha J., 2010, *Interkulturní psychologie*, Praha: Portál.
- Sobol E., 2008, *Slovník frazeologiczny PWN z Bralczykiem. Edycja specjalna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zaorálek J., 2000, *Lidová rčení*, Praha: Nakladatelství Academia.